

ЦЕРКОВНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕТРА МОГИЛИ

Більшість з нас знає Петра Могилу як видатного просвітника, мецената українського мистецтва, філософа, реформатора, письменника та засновника Києво-Могилянської академії, але при перерахуванні значних досягнень цього ієрарха, з поля зору якось автоматично випадає церковно-політичний аспект.

Як було справедливо зазначено на Міжнародній науковій конференції “Петро Могила та сучасність”, яка відбулася в березні 1996 р. у Києві, “він був не тільки релігійним, але й визначним державним діячем. Об’єднання всіх гілок християнства на принципах рівності й збереження власних традицій було свідомою метою Київського митрополита... Діяльність цієї людини, безумовно, сприяла духовному єднанню українського народу, утвердженню на Україні культурного єдиного простору”.

Час, у який жив і діяв П. Могила, був часом значущого історичного повороту в долі українського народу, пов’язаного з національно-визвольним рухом і підготовкою культурно-історичних умов для соціальних і просвітницьких реформ.

У роки митрополитства Петра Могили (1633-1647) з його ініціативи та безпосередньої участі у Київській митрополії відбувся справді історичний процес реформування. Це стосувалося і відносин з владою та її становища у державі, і внутрішнього устрою, і культурно-освітньої діяльності. Саме тут Могила найповніше виявив себе як політик, церковний діяч. Значущість результатів церковних реформ для Київської митрополії, усього православного світу дозволяє нині говорити про могилянську добу в історії українського Православ’я та і про саме українське православ’я – як своєрідний феномен національного життя. Як відзначив М.С. Грушевський: “це правління стало епохою в українським церковнім життю...” [1, с. 49].

Петро Могила глибоко усвідомлював весь тягар відповідальності, який він взяв на свої плечі, ставши митрополитом, прагнув виправдати сподівання православного загалу, спростувати поширювані недобррозичливцями чутки про його користолюбні цілі, був сповнений енергії й рішучості реалізувати свої масштабні наміри. Епоха й доля дали новому митрополиту більше можливостей, ніж мали його попередники. Нова ієрархія була королівською владою визнана, церква легалізована “Пунктами заспокоєння”.

На думку самого Могили, законність його перебування на митрополичому київському престолі мала потрібну основу: натхнення Святим Духом, що володів серцем Його Величності короля Владислава IV; благословення Царгороду – святої апостольської столиці, та воля всього “народу російського”.

Дмитро Дорошенко дав таку влучну оцінку постаті Петра Могили: “... в особі Могили православна церква знайшла собі видатного провідника, який сполучав щасливо в своїй особі дані, потрібні в тодішніх обставинах. Належачи до вищих кругів аристократії і маючи великі зв’язки (був вірнопідданим Польської корони), Могила при тім був матеріально незалежний і свої значні засоби обертав виключно на цілі культурно-релігійні. Маючи авторитет і признання з боку вищих чинників у державі, він користувався свободою руху, якої не мали його попередники; людина широко освічена, розумна й енергійна, він віддався інтересам православної церкви з усією силою свого палкого, часом нестримного темпераменту. Це був справжній вождь, свідомий своїх цілей...” [2, с. 258].

У тогочасній Речі Посполитій отримання церковних бенефіцій було справою перспективною і можливою, в першу чергу, для світських людей знатного походження.

Петро Могила був цілком людиною свого часу – магнатом за походженням і вихованням, політичним і державним діячем за здібностями, він представляв одну із 27 найбагатших й знатних родин держави, а тому був серед тих, хто визначав її церковну та державну політику.

Церковних діячів, які працювали для досягнення певних цілей, насамперед забезпечення належних суспільних умов існування Церкви, варто розглядати як політиків. Церковна політика Петра Могили нагадує про моральний вимір такої діяльності – бо не може політик чинити “проти совісті”.

Митрополит Петро розумів, що потрібно шукати вихід із того небезпечного становища, коли “Русь нищить Русь”. За цим лапідарним і водночас об’ємним визначенням загальнонаціональної проблеми відчувається патріотична позиція і велика відповідальність за долю української Церкви, українського народу та України в цілому.

Петро Могила був одним із творців, ініціаторів “проекту утворення українського чи навіть Київського патріархату, спорідненого з ідеєю відродження єдиної вселенської християнської Церкви під егідою Папи”. Почалися активні спроби по зближенню Православної та Католицької Церков шляхом переговорів, які отримали у Ватикані назву “універсальної унії”.

Переговори тривали з 1623 до 1646 року, а з 1627 р. їх центральною фігурою стає Петро Могила. Київський митрополит своїми реформами та радикальними організаційними діями в Церкві довів свою спроможність до здійснення кардинальних змін та перетворень, якими захоплюються й зараз. Однак переговори не дали очікуваних результатів [3].

М.С. Грушевський визнавав “прихильність митрополита Петра урядовій політиці об’єднання православних з уніатами, він гадав, що ціною компромісу з Римом йому вдасться отримати першість серед уніатських ієрархів, щоб повернути їх в лоно Руської Церкви, “оновленої” у вигляді “Руського Патріархату”.

Радянська історіографія, в свою чергу, зазначала, що “Петро Могила, зберігаючи лояльність державної влади, боровся проти унії з Католицькою Церквою”.

Митрополит Петро Могила високо цінував своє елітне походження. Орієнтуючись на згоду з верховною владою, він цілеспрямовано проводив урядову політику по об’єднанню православних з уніатами не шляхом насилля чи зради, як це робив Мілетій Смотрицький чи Касіян Сакович, а шляхом інтелектуального єднання на високому науково-богословському та освітньому рівнях. Він поставив собі за мету використати серед православних дух релігійної війни за допомогою замисленої ним церковно-культурної програми, яка включала в себе організацію системи шкільного навчання, складання “Исповедання вери” та ревізію богословської літератури.

Апологети Петра Могилі схильні вважати, що в боротьбі проти католицької експансії він використав зброю своїх супротивників – науку та освіту. М. Костомаров пише: “це природно було Петру Могилі зупинитися на тому способі навчання, який царював в державі, де він жив і для якої приготував своїх “руських питомців”, тим паче, що спосіб цей задовольняв його найближчу мету – виховати покоління захисників руської віри та руського народу в польському суспільстві”.

Це, безсумнівно, є правильним, оскільки в той час політичною метою Святителя Київського було збереження лояльності православної пастви й ведення Церков в напрямку визначеної державою церковної політики: “з’єднати Русь з Руссю” та вивести її з-під юрисдикції та впливу зарубіжних релігійних центрів в особі східних патріархів та ненависної Москви. Незважаючи на його православну віру, як і на те, що в 1640 році він надмірно славословив царя Михайла Федоровича, в якого прохав матеріальної допомоги на київські святині та дозволу (так і не одержаного) заснувати у Москві монастир, де київські монахи могли б навчати боярських синів і простолюду грецької та слов’янської мов, Могила залишався політичним антимосковитом.

Це була складна дипломатична гра, багато кому незрозуміла й зараз. Головними опорними пунктами у полі зору Могили були Київ, Варшава, Ясси і Царгород – не Москва. Вважати це його помилкою, винуватити його за це, називати його релігійну політику “латинським псевдоморфозом православ’я” – означає, нехтуючи фактами, натякати, що еталонна міра православ’я знаходиться в Росії. Що стосується богословських поглядів Могили, то варто не забувати про присуд, винесений йому православними сучасниками. У 1642-1643 роках грецькі православні патріархи та ієрархи визнали погляди Могили нормальними, розглянувши і схваливши його “Православний Символ віри”. Офіційно затверджений, цей документ здобув високу оцінку. У XVII-XVIII ст. усі глави православних церков включно з Андріаном, останнім московським патріархом перед Петровими реформами, вважали його офіційним визнанням православної віри [4, с. 137]. Також варто пам’ятати про той факт, що саме Українська Православна Церква Руського Патріархату перша канонізувала митрополита Петра.

Петро Могила у церковних справах виявляв і дипломатичний хист. Важливим чинником духовного єднання українського народу він, як ми знаємо, вважав Церкву, яка в умовах підпорядкування польській короні була найвищою владою, що нерідко прибирала на себе й певні державні функції. В своїх творах, зокрема в “Літосі”, Могила наполягав на тому, щоб Церква була незалежною від світської влади і в такий спосіб сприяв формуванню власних, тобто українських владних інституцій, не підпорядкованих польським. Тобто він розумів Церкву як один із засобів політичної й ідеологічної боротьби.

Митрополит Петро був людиною несхибного політичного чуття. Він спирався на досвід попередників, але тих, які не мали ухилу ні в бік московської ортодоксії, ні в бік католицизму. Важливими у практичній діяльності були його зв’язки у вищих світських колах, при королівському дворі. Але вирішальними чинниками у здійсненні Могилиних планів були його риси видатної, талановитої особистості, його енергійність, рішучість і цілеспрямованість, організаторські і дипломатичні здібності, вміння знайти найкоротшу дорогу до мети, використати існуючі можливості, зосередити зусилля й створити необхідні умови для успіху. Основним державотворчим чинником Могила вважав не якийсь окремий стан, а злагоду, єдність усіх станів, етнічних угруповань і конфесій в Україні. Він знайшов компроміс, зміцнив зв’язки з провідними верствами руського суспільства – православною шляхтою та її лідерами, з міщанами, козаками, братствами, що сприяло успішному здійсненню його намірів. Розв’язання цьо-

го важливого завдання стало передумовою політичної консолідації, здійсненої Б. Хмельницьким [5, с. 203].

В той же час Петро Могила належав до тих мислителів, які добре розуміли консолідуюче значення для нації не лише Церкви, а й держави. Саме тому в його творах посідають важливе місце роздуми про майбутню українську державність. В них він орієнтувався на сильну спадкоємну монархічну владу, обмежену, однак, законом. Право і мораль він ставив вище за особисту волю володаря, що було властиве державній практиці північного сусіда. Могила настільки вивищував закон над будь-якою владою, як громадянською, так і церковною, що говорив про нього не лише як про дар Божий, але як про самого Бога, котрий дав цей дар. І як перед Богом усі рівні, так, на його думку, і всі громадяни держави, незважаючи на те, багаті вони чи бідні, належать до шляхти чи простолюду, повинні бути рівними перед судом і законом, і ця рівність стане основою їх єдності. Не дивлячись на це, чого Могила та його наступник на київському престолі Сильвестр Косів добивалися та так і не змогли добитися – це рівних прав руського народу в межах Речі Посполитої [4, с. 139].

Ідеї і діяльність П. Могили сприяли духовній єдності українського народу, творенню єдиного комунікативного простору його культури, що було необхідно передумовою подальшої політичної консолідації. Заслуга Петра Могили полягала в тому, що йому та його сучасникам вдалося в цілому природно адаптувати на українському православному ґрунті кращі здобутки європейської духовності. Митрополит довів, що видатний церковний діяч за певних умов може стати головним виразником інтересів народу, перетворитися у фактичного лідера руської нації. Своєю всебічною діяльністю він повернув Києву стародавнє значення культурного та політичного центру Русі.

1. Феномен Петра Могили / Відпов. ред. В. Климов. – К.: Дніпро, 1996. – 270 с. 2. Історія України в особах IX – XVIII ст. – К., 1993. – С. 255-265. 3. Сыроватский С.А. Сомнительная святость Святителя Киевского. // УДЖ. – 1999. – №3. 4. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII ст. – Львів: Ін-т Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – XIX + 250 с., 5 карт. 5. Колодний А., Нічик В., Климов В. Петро Могила: богослов, церковний і культурний діяч. – К.: Дніпро, 1997. – 216 с. 6. Брюховецький В., Хижняк З. П. Могила – світильник духовності // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1996. – Грудень. – С. 32-34.